

ORTUTAY PÉTER

SZÉP ÚJ VILÁGUNK ÉS A NYUGHATATLAN KÖLTŐ

(BARTIS FERENC (1936-2006) VERSEIRŐL)

– *Ejha! – kiáltott fel Helmholtz aggodalmasan. – Tényleg betegnek látszol, John! – Ettél valamit, ami megfeküdte a gyomrod? – kérdezte Bernard.*

A Vadember bölintott.

– *Civilizációt ettem.*

– *Micsoda?*

– *Megmérgezett engem, bemocskolódtam.*

(Aldous Huxley: Szép új világ)

Napjaink széplelkű irodalmárainak és esztétáinak egyik mottója, vezérgondolata, vagy inkább már rögeszméje az, hogy legyen minden tiszta, lehetőleg mindentől szabad, ami nem szép, vagy csúnya, netalántán naturalisztikus. Szabad, ill. mentes, mondjuk a politikától. Rendelkezzen minden művészeti alkotás, sőt: fontos feladatokat ellátó intézmény, csak esztétikai értékkel. Mert csak így lehet szép és jó. Ily módon „tisza” egyházat, iskolát, művészetet, stb. – *lárt pur lárt, csörcs pur csörcs, szkolá pur szkolá* (a helyesírásért nem a szerkesztőt kell felelősségre vonni – O.P.). Ebből kifolyólag természetesen legyen „tisza” festészet (a festő festegessen csak kiscicát gombolyaggal, semmi estre sem Guernicát), valamint „tisza” irodalom is (pl. Eric Segal *Love Story*-ja az igazi csemege, meg talán az a sok szappanopera, és semmi esetre sem a *Doktor Faustus* vagy a *Hamlet*, rémes! Politikamentes irodalmat kérünk, urak és elvtársak! Még akkor is, ha tulajdonképpen az egész világirodalomban, a művészetben nincs író, költő vagy művész – valamire való –, aki mellőzhette volna a társadalmi és politikai kérdéseket. Pláne ha esetleg ő, a szerző is ezt szeretne volna. Politikamentességet. Mint például Salinger, Jerome David. Mármost azt, hogy objektív és „politikamentes” legyen. Az akart lenni, az volt az ars poeticája.

Írásaihoz nem fűzött kommentárt, és nem is kommentált bennük semmit. Akárcsak Joyce. Oszt mégsem sikerült egyiküknek sem politikamentesnek maradni. Vagy mondjak további neveket? Jó, legyen: Shakespeare és Petőfi, Tolsztoj és Hemingway, Móricz Zsigmond és Émile Zola, Ady Endre és William Butler Yeats. Yeats nélkül például nem lett volna ír újjászületés, ír felszabadulás, önálló Írország sem, mondják a kortársak. (Ha túlzás, lelkiük rajta, ám tény, hogy a költő új távlatokat nyitott meg népe előtt.) És így *ad infinitum* sorolhatnám a neveket. Csoóri Sándor írja (elnézést, az idézet egy kicsit hosszú, de a gondolat szempontjából lényeges): „*Naponta hallhat az ember afféle véleményt, hogy Magyarországon az irodalom végre ott van, ahová való, az esztétika területén, és a politika kikerült az irodalom berkeiből. A magyar irodalomnak már semmi oka arra, hogy a nemzeti grál őrizője legyen. Az emberi fájdalommal és az emberi szenvedésekkel szembeni távolságtartás a modern festészetben csúfosan megbukott. Előre látható ez a bukás az irodalomban is... Azt hiszem, magunk között fölösleges volna zárszámadást készíteni arról, hogy mennyit veszített az irodalom azzal, hogy otthagya a társadalmi és politikai küzdőteret. És mennyit veszített a politika is!*” (Csoóri Sándor: *A reményt ne veszítsük el*)

Hál’ Istennek, Bartis Ferenc sem törődik az afféle véleményekkel. Ő igenis „*a nemzeti grál őrizője*” akar lenni. Azért küzd és harcol, azért ír, dalol és énekel, azért hallatja, mint egy vátesz és próféta, sokszor dühös hangját, hangosan és keményen, szinte beleordítva a nagyvilágba, hogy az legyen, ami Yeats volt az íreknek. Egy költő, mely új távlatokat is nyit nemzete előtt. Mert neki ez a feladata, ez a küldetése. Hogy a magyar irodalom, ezen belül a költészet, igenis kapcsolódhasson, mert kapcsolódnia kell, a „*a társadalmi és politikai küzdőtérhez*” (Csoóri). Mert „*az emberi fájdalommal és az emberi szenvedésekkel szembeni távolságtartás*” (megint csak Csoóri) az irodalomban egyszerűen nem irodalom. Hogy micsoda? Adjanak rá választ azok, akik ilyen irodalmat akarnak. Gondolom, talán olyasmit, mint a következő versike is Aldous Huxley fentebb már idézett regényéből Szentmihályi Szabó Péter szellemes fordításában:

*Orgia Forddal jó móka,
Forrj össze nőkkel egy csókra,
Fiú a lánnyal egyben van itt,
Egy kis orgia felszabadít.*

„Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?” – teszi fel a kérdést nagy költőnk, Ady Endre. Manapság sokan mondják, hogy nem, legalábbis inkább ne. Mert aki csak a bajt látja, az nem hazafi, nem is igazi magyar. Örülni kell, nevetni és tapsikolni, hogy milyen szépen lendületben vagyunk, és haladunk előre és építjük – most már – a szép kapitalizmust az egykori csúnya szocializmus helyett. (Vö. megint csak Huxley „*légy boldog akkor is, ha nem akarsz az lenni*” elméletével. Hogy mennyire nincs semmi új a Nap alatt!). Mert lendületben az ország. Ne siránkozzunk. A Kárpátok alatt nem szabad sírni, „*még új időknek új dalaival*” sem. Pofa be, költőcskéim! És egyszerű állampolgárocskáim is. Legyen kuss mindenkinek ebben a szép országban, ebben a szép új világban. Ne politizáljon senki. Minek az? A költő írjon csak olyan szép verseket, mint fentebb, vagy olyanokat például, mint a szocreál Hontalan Bulgakov Mester és Margaritájában: „*Fülemile dalol a kolhozkertben*”. Hát nem gyönyörű? Csupa el, csupa ü, és csupa alliteráció meg minden. Művészet, *art, iszkuszto!* Ez kell a versolvasónak, és nem pedig Bartis, aki azt mondja, „*hogy magyarul sírjon a magyar bánat.*” No, már csak az kellene. Hogy bánat, és hogy magyarul. És ha már szól, akkor szóljon inkább angolul, vagy franciául az „*ejrópai parlamentben.*” Se vers, se gazdademonstráció ne legyen magyar. Nehogy mán. Még nacionalistáknak tartanak majd bennünket a szomszédjaink: az ukránok, a szlovákok, a románok és az idetelepülni kívánó kurdok vagy kínaiak is. És ha még Amerika, Nagy-Britannia vagy netalántán Izrael is, mint *anno dácumál* Rózsa Sándor, össze találja húzni a szemöldökét. Akkor, bizony, jaj, lesz nekünk. Legyünk kicsik. És gyávák. Minél kisebbek és gyávábbak, annál jobb.

Nos, úgy látszik, Bartis Ferenc jusst sem hallgat az okos szóra, és nem kér az ilyesmikből. Mármint abból, hogy merjünk kicsik is lenni, és gyávák, és ne siránkozzunk, ne keseregjünk. Mert ő bizony világgá kürtöli, elharsogja, fülünkbe ordítja azt, ami fáj. Mert ébresztő, emberek. Baj van, nagyon nagy baj. Hogy mi az? Semmi más, csak az, ami Petőfi korában is előfordult néha. Ugyanis olyanokat vetett papírra a kis mitugrász, hogy „*Nagy itt, nagy itten a nyomor...*” Vagy Ady: „*Mindenütt dudva, muhar...*” S ezt irtani kell!

Ha pedig így van, és így van, akkor költő és író, á dehogy csak költő, és dehogy csak író, hanem becsületes ember, vagy legalább is az, aki annak tartja magát, nem hallgathat. Beszélni, ordítani, sírni és jajgatnia kell neki, és ha szükséges, hát az asztalt verni, vagy az öklét rázni. Mint Keresztelő Szent János, a próféta tette. Ha fejét veszik, akkor is. Ha kell, hát kell. Nem bújhat ki alóla az, akinek küldetése ezt másoknak is tudomásul hozni.

Bartis nem akar kibújni e küldetés alól. Sőt: ha nem segítik, nem támogatják, egyedül is kiáll a pástra. Mindent vállal, mindenre kész az igazságért. A börtönre, a kínvallatásokra, a kitoloncoltatásra, akármire. Mert ez követeli a szülőföld, melyből kiebrudalták, a haza, melybe nem akarták befogadni, az emberek, akik a száját befogták, a dobhártyáját szöggel kilyukasztották, és ezt követeli a székely tisztesség, erkölcs és becsület (arrafelé még van ilyesmi), a székely mentalitás: a kocsmaasztal lapjába dőftt gyergyószárhegyi bugylibicska.

És lám, ezzel a „szűk” mentalitással túllép önönmagán, túllép a „merjünk csak kicsik lenni” szölamokon, túllép a Székelyföldön, Erdélyen, Magyarországon, Európán, az összes határokon, és... egy csapásra egyetemessé válik. Miért és hogyan? Hát csak úgy, hogy nagy költökre, nagy írókra, nagy emberekre mindig az a jellemző, hogyha csak kinyitják a szájukat s mondanak valamit, szinte teljesen mindegy, hogy mit – függetlenül attól, hogy akarják-e vagy sem –, nem egy emberhez, nem egy társadalmi csoporthoz, nem egy nemzethez vagy néphez szólnak csak, hanem az egész világhoz. Mert ami Bartisnál csak magyar bánat (gondolja ő), az, sajnos összemberi, egyetemes bánat: világbánat is egyben. Ergo, Bartis nemcsak azért toporzékol, és veri a tamtamot (pestiesen szólva), hogy itt Magyarországon legyen szebb ez a földi élet, mely egyébként úgyis múlandó, hanem azért is, mert az egész világ, az egész emberiség bajban van: „*a véges világégés járványos atom-viharába*” került. Bartis értünk, minden emberért, a világért szól. Olyan, mint az a bizonyos harang a metafizikus John Donne (1571–1631) versében: ne kérdezd, hogy kiért szól. Értünk szól. Érted is, értem is szól.

Bartis Ferencnek hál’ Istennek gazdag irodalma van. Sok írás, tanulmány és recenzió jelent meg verseiről például Dancs Rózsa, Barabás Blanka, dr. Ady Endre, Pósa Zoltán, Stefka István (interjú) – hogy csak néhány nevet említsek – és mások tollából. Az interneten is sok anyag foglalkozik vele: életútjával, közéleti és irodalmi tevékenységével, verseivel és egyéb írásaival (pl. Legeza Ilona nagyon szép internetes oldala). Ezen tanulmányok szerzőinek véleményével nehéz lenne egyet nem érteni, vagy vitába szállni velük. Nincs is szándékomban. Ezért hangsúlyozom azt, amire e szerzők többsége nem igen figyelt fel, vagy amit nem igazán vett észre. Ez pedig Bartis költészetének egyetemessége. Vegyük észre: azon kívül, hogy nemzeti, mert magyar és „magyarkodó,” Bartis költészete végtelenül egyetemes, univerzális költészet. Mindenkihez szól. Azokhoz is, akik esetleg ezt a magyarkodást vágják elsősorban a fejéhez, „tisztá költészetet” követelve.

Három kötete fekszik itt előttem: *Örökbe fogadtam a Földet (Iránytű pokoljáróknak)*, *Fekete Tűzijáték* és az *Életátvitel*. E két utóbbinak a borítólapja fekete. A gyász jele. Bartisnak van kit és van mit gyászolnia. Vele együtt nekünk is lenne (például Trianon, a Don-kanyar és 56 után legutóbb dec. ötödikét, 2004. 12. 05-öt, amikor megtagadtuk a Szlovákiában, Romániában, Kárpátalján és a Délvidéken élő testvéreinket).

Vajon milyen verseket tartalmaz ez a három kötet? Mi az a közös mag bennük, mely összefogja, s ezen túlmenően egyetemessé teszi a bennük felvetett kérdések széles körét?

Ha erre a kérdésre válaszolni akarunk, egyáltalán nincs nehéz dolgunk. Bárhol is ütjük fel e három kötet valamelyikét, mindig találunk olyan gondolatot benne, mely nemcsak magyar, székely, román vagy akármilyen kérdéseket (bánatot) boncolgat, hanem összemberit: „*Hinni kell közetben, állatban, emberben!/Elembertelenedett korunknak ez a parancsa.*” *Örökbe fogadtam a Földet*, 171. o. Vagy pedig: „*Magyarok között magyarnak lenni –/ ez a nehéz, idegen testvérem!*” *Fekete tűzijáték*, 111. o. (Talán épp annyira nehéz, vagy még nehezebb, mint József Attilánál „a fehérek között egy európainak”). Vagy pedig: „*Szemüveg nélkül nézhettek a Napba / immár vakon!*” *Életátvitel*, 58. o. És nekem személyesen a következő óriási bartisi gondolat a kedvencem: „*Még egyetlen nő sem pusztult bele, ha gyermeklányként nem hágtat meg senki.*” *Életátvitel*, 27. o.

Nos, Bartisnak ennél a gondolatánál akár el is időzhetünk kissé, hogy jobban szemügyre vegyük a közös baj, a közös probléma, a közös bánat egyetemes voltát. Mert mit is akar mondani a költő ezzel a gondolattal, mely sok versének központi témája is egyben?

Nem többről és kevesebbről van itt szó, mint arról, amit Aldous Huxley a múlt század közepének ünnepezt írója és filozófusa híres *Szép új világ* (*Brave New World*) című könyvében is taglal: az emberiség jövőjéről, magának az emberi életnek – hadd legyenek egy kicsit fellengzős – a szentségéről. A különbség talán csak annyi, hogy amíg Huxley arról ír, hogy a világ urainak (ellenőreinek) sikerül laboratóriumi úton létrehozni az ideális és tökéletes emberi társadalmat (melyből a könyvet végigolvasván minden bizonyítást egyetlen olvasó sem kér majd), akkor szatírárt írt, míg Bartis a Huxley által említett általános népbutítást és népbutulást ostorozva meg nem alkuvó realista és kritikus, valamint a bajok orvoslásának részese is kíván lenni. Hisz azt még a magukat materialistáknak valló evolucionisták is elismerik (s ezzel

rögtön megszűnnek materialisták is lenni), hogy élet csak egyféleképpen jöhet létre. Életből. Szerves anyagból. Szervetlenből, laboratóriumi úton semmiképp. Nálunk, embereknél szintűgy: csak a nő és a férfi – két egyszerű, de különböző (!) szerves anyag – kapcsolatából fakadhat élet. (A lombikbébit se a gólya hozza). Ez a fránya élet, mely hol édes, hol meg keserű, semmilyen másféle másságból nem jöhet létre. Csak ebből. Amiről egyszerűen mi, magyarok és nem magyarok, azaz az egész világ polgárai, a „tudományos fejlődésben” bízva és a legkülönbözőbb modern civilizációs maszlaggal beetelve (fogyassz, fogyassz, s mással ne törődj! – *Get it! Have it! Carpe diem!*) valahogy mindig készek vagyunk megfeledezni. Mármint arról, hogy az élet, mindenféle élet: a gazdagoké és a szegényeké, az egészségeseké és a betegeké, a zseniké és a butáké, az élsportolóké és a fogyatékosoké, valamint az anyja méhében születésre váró magzaté, szent, mert isteni adomány. S itt nemcsak a magyarság vészes fogyásáról, az egyneműek kapcsolatáról, az abortusz tiltásáról vagy engedélyezéséről, szingliségről vagy karrierről van szó, hanem – hangsúlyozza a költő – arról a csodáról, melyet gyűjtőnévén Életnek szokás nevezni. Hát kérem szépen, ilyen pofonegyszerű gyakorlati kérdésekkel (is) foglalkozik Bartis költészete. Felteszi az emberiséget évezredek óta foglalkoztató legnagyobb kérdést, mármint azt, hogy hogyan is kezeljünk olyan alapvetően fontos, létünk és az egész földi életünk alapját képező dolgokat, mint a párválasztás, a szerelem, a nemiség, a születés és a halál ezen a földön, és rögtön válaszol is rá: *még egyetlen nő sem pusztult bele, ha gyermeklánnyként nem hágta meg senki*. A következtetés: az ellenkezőjébe viszont igen. És nemcsak a nő, hanem... minden, ami ezt követheti. *Sic*, feltételes módban.

Természetesen ez a kérdés elemeire bontva, ha úgy tetszik, így is feltehető: Jó-e, és szabad-e alig tizenéves süldő lánykáknak és fiúknak nemi életet élni (felelőtlenül gyermeket nemzeni, világra hozni, vagy elkapartatni? Magyarán: a magzatot legyilkolni, kivégezni, mészárszékre, vágóhídra vinni, stb.? Trippert, szifilisz esetleg HIV-fertőzést kapni), és ami mind ezt megelőzi? Azaz: szabad-e kimaradozni, hajnalig diszkózni, ott egymást erotikus (elő)játékokban részesíteni (mint Huxley könyvében: *orgy-porgy – egy kis orgia felszabadít*)? Fület szívni, vagy valami mást „belőni,” berúgni vodkától, whiskytől, szülőt semmibe venni, valamelyiküket, az aput vagy az anyut szükség esetén, azaz ha nincs elég divatos és drága cucc: *nájki* és hasonlók, elég zsebpénz, robogó, motor vagy piros kocs, örületbe vagy akár a halálba (hipertóniába, agyvérzésbe, szélütésbe stb.) kergetni?

Ahogy Bartis írja: *Anyucika, öngyilkos leszek, ha nem tartasz el egy életen át.* Vagy talán mégsem (lenne) szabad? Látszólag, de csak látszólag, egyszerű, nem is költői kérdések ezek, de – s ez itt a lényeg – mindennapi életünk kérdései, egyetemes kérdések és problémák. S Bartis, a költő és a filozófus, nemcsak kérdez, hanem válaszol is. *Iránytűt ad pokoljáróknak,* és nem pokoljáróknak egyaránt. Hogy esetleg ne kelljen nekik is a poklot megjárni: okos ember más kárából is tanul/hat. Vagy mégsem?

Ez az iránytű azt mutatja, mondja Bartis, a költő, hogy per pillanat nem jár halálbüntetés érte, mármint a felsorolt „kihágásokért,” azaz ebben a szép új világban jogilag talán egy s más már szabad, de mindennek lesz következménye. Méghozzá csúnya, nagyon csúnya következménye. És a büntetés sem marad el. Annak is eljön az ideje, és megkapjuk. Lehet, hogy nem mi személyesen, hanem hetedízsiglen, mint ahogy a Bibliában is írva vagyon. Tehát lehet választani, hisz az embernek szabad akarata van, és hál' Istennek a brezsnyevi, kádári és ceausescui diktatúrák ideje is lejárt. S mivel a gondolat bonyolult és messzire vezet, ezért a költői válasz is sokrétű és sokszínű. Néha csendes, szomorú, s tele van rezignációval: *Viszontlátásra, barátaim/ s ti, potyaleső ellenfelek,/ remélem, a túl-más-világon/ nem kell találkoznom veletek.* Néha dühös, haragos, miközben a költő az öklét rázza, és talán a gyergyószárhegyi bicskát is az asztal lapjába vágja: *s ami szándékuk vágyából megmarad,/ eldorbézolják/ az adóbehajtó pribékek fullajtárjai:/... mosó-szer-ügynökök,/ pinadugó-ügynökök,/ emberi szervpiac-ügynökök/... és hő-sökké nyilvánítják egymást.* És persze van olyan is, sok van, mely csupa líra, csupa dal, végtelen szeretet. És hála a jó Isten által nyújtott csodáért, azért, hogy az ember szeretni és szeretve lenni született. Hadd idézzek itt egyet teljes terjedelmében, mert nagyon tetszik: *Rékám megsimogatta homlokomat, s máris: „nem fáj a tati feje”... /Az Ő áldott keze vérzik.*

Másrészt viszont a bölcs filozófus egyértelműen kijelenti: *még egyetlen nő sem pusztult bele, ha gyermeklányként nem hágt meg senki.* És tegyük hozzá: aligha fog. Vagyis lányok, és a másság jegyében most már sajnos fiúk is, aki meghágtatlan még ebben a korban, ne essen kétségbe. Eljöhet még a konditermekben svarceneggeressé gyúrt szép és deli herceg fehér lovon vagy piros Audin, vagy netalántán az a szakállas bácsi átlátszó pesti cumidumijával. És várni egyáltalán nem tragédia. Abból, mármint tragédiából, van elég. Rengeteg. De másutt kell keresni.

Summa summarum: Bartis, mint költő, irodalmár és filozófus nemcsak székely, nemcsak erdélyi, nemcsak magyar és összmagyar, hanem egyete-

mes is egyben. Pedig látszólag csak egy parányi magyarság, és egy még parányibb székelység sebei miatt sír, jajong és zokog, búslakodik vagy hargszik, de ugyanakkor kimondja: hiába minden erőfeszítés, uraim és elvtársaim (már akinek azok), mert egy népet, egy nemzetet nem lehet csak úgy eltüntetni a Föld színéről. Legyen az székely, magyar vagy bármilyen más nemzet, szabad vagy elnyomott, (új) gyarmati igában vagy rabszolgasorsban tartott. S mondja ezt minden ember, az egész emberiség nevében. Akárcsak Ernest Hemingway *Az öreg halász és a tenger* című kisregényében, ahol csak egy öreg halász (a filmben Spencer Tracy) és egy hal párharcát mutatja be: „Az embert el lehet pusztítani – vonja le a következtetést Hemingway –, de legyőzni nem lehet soha.” Hát még egy egész nemzetet! Még akkor se, ha az a nemzet, az a nép olyan „kicsi”, mint a magyar.

S az ilyen gondolatokért, kedves olvasó, mint tudjuk, akár irodalmi Nobel-díjat is lehet kapni. Hemingway például kapott egyet.

Bartis egyik kritikusa, Praznovszky Mihály mondta: „Ezek a versek jók, szépek, igazak, tiszták, hitelesek, a legnagyobbak.” Csatlakozom véleményéhez. Ám még hozzátenném: és mindenkihez szólnak nemzeti hovatartozásától vagy politikai beállítottságától függetlenül.

